

Snježana Tonković

KRSTIONICA DREVNE BAZILIKE NA DIKOVAČI

Svi podaci s kojima smo raspolagali o građevini iz Dikovače (građevina se nalazi u Bubljinu u podnožju prahistorijske glavice Dikovače u selu Zmijavcima – Imotski), bili su oni koje nam je pružio fra Ivan Tonković, koji ju je prvi otkrio i istražio, još davne 1898. god. Oni su bili nepotpuni ali su upućivali na to da se radi o značajnom sakralnom objektu.

Istodobno u svezi s tim, javile su se i izvjesne nejasnoće i nedorečenosti koje su onemogućavale da se jasno sagledaju sve komponente i donesu bitni i konačni zaključci. Kao prvo nametnulo se pitanje točne vremenske datacije spomenute bazilike.¹ Zatim važnu sponu u lancu određivanja tipske pripadnosti ove građevine trebao je imati naos. Njegovo naknadno i temeljito istraživanje dalo bi važne ishode koji bi pripomogli u rješavanju datoga pitanja. Ujedno bi se dobio odgovor: gdje se u naosu nalazila oltarna pregrada – septum. Po kamenim ulomcima što pripadahu reljefnoj dekoraciji toga septuma dade se zaključiti da se radi o dvjema pločama različitih scenskih motiva. Zanimljivo je da Tonković nigdje ne spominje kako su pronađeni ulomci, dijelovi oltarne pregrade, pa najvjerojatnije nije ni smatrao da su ulomci o kojima u svom radu govori dijelovi septuma. On meće prema svome nahodanju u različita vremenska razdoblja.²

Zato je već iduće, godine nakon objavljivanja ovoga njegova rada, uredništvo Starohrvatske prosvjete smatralo potrebnim da u svome časopisu donese ispravak, i dade svoj sud vezan za spomenutu skulpturu.³

1. D. SERGEJEVSKI,

I. NIKOLAJEVIĆ,

2. I. TONKOVIĆ,

3. Starohrvatska prosvjeta, V, 1900., str. 95.

Glasnik zemaljskog muzeja, NS sv. XI. Sarajevo 1956. (zasebno izdanje), str. 34.

Figurativni reljef iz Dikovače i Zenice, pokušaj jedne komparacije, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, 63-64 (1961/62), str. 189, 190.

Starokršćanska crkva pod gomilom „Dikovač” u Zmijavcima župe Podbablja Imotskoga, Bullettino di arheol. e storia dalm. 1899., str. 211.

Ostalo je još nedefinirano značenje pomoćnih prostorija s južne strane toga objekta kao i otvoreno pitanje postojanja baptisterija. Njegovo postojanje nije se dalo naslutiti iz priložena plana koji je predočio Tonković. Međutim, on svoj izvještaj o radu na Dikovači završuje riječima kako se nada da će s vremenom moći bolje proučiti ovo mjesto te o njemu opširnije pisati. To najbolje osvjetljuje svjesnost činjenice da istraživanja na Dikovači nije smatrao završenima. Je li on već tada imao neke čvrste pretpostavke ili samo sumnje što su ga navele na ovakav zaključak, teško je danas ustvrditi. Ipak to kao i sve gore navedeno bio je dostatan razlog da se sama od sebe nametne potreba jednoga naknadna revizijskog istraživanja same građevine tako i cjelokupna prostora u Bublina.⁴

Revizijski radovi otpočeli su u jesen 1981. god. nastavljani 1982. i 1987. god. Ovaj zadatak preuzela je skupina iz Arheološkog muzeja u Splitu i Narodnog sveučilišta iz Imotskog. Radovima je upravljao tadašnji upravitelj Arheološkog muzeja u Splitu prof. dr. Nenad Cambi uz moju pripomoć. Pokušat ću iznijeti ishode radova vezanih za revizijska iskapanja na prostoru zvanom „Crkvina” u Bublina, smještenu u podnožju glavice Dikovače u selu Zmijavcima, s posebnim osvrtom na krstionicu kao značajno otkriće ovih istraživanja. Radovi su otpočeli u jesen 1981.

Bublin je naziv za plodan predjel zemljišta smještena između Imotskoga i sela Runovića. Sa sjevera ga omeđuje rječica Vrljika, sa zapada cesta Imotski-Runovići, dok se u sjeveroistočnome dijelu smjestila glavica Dikovača (290 m). U jugoistočnome dijelu ravnice Bublina, na samu njegovu vrhu, nalaze se ostaci crkve i predjel zvan Crkvina. Cijeli je ovaj prostor u prošlosti imao veliko značenje zbog svoga pogodna smještaja. Sterao se u neposrednoj blizini rimskoga municipija Novae (Runovići) i važne prometnice Salonae – Novae – Narona. O tome svjedoče brojni nalazi o koje se ljudi spoticahu obrađujući zemlju. Najčešće se radilo o ostacima građevinskoga materijala, raznim arhitektonskim ulomcima ili rimskim novčićima.⁵

Zatečeno stanje na tom području prije otpočinjanja radova nije obećavalo mnogo. Posvuda bijahu čokoti vinove loze što su zasađeni 1917. A to znači dvadesetak godina nakon prvih Tonkovićevih arheoloških istraživanja.

Dubinska obrada zemlje koju je loza zahtijevala ukazivaše na to da će zatečeno stanje u pogledu crkvene arhitekture sada biti dosta izmijenjeno. Jedini trag što je dao nešto naslutiti bio je dio apsidalnog luka koji negdje u sredini vinogra-

-
4. K. PASCH, Rimska mjesta po Imotskom polju, Glasnik zemaljskog muzeja, Sarajevo 1900., str. 333 id. Hrvatska enciklopedija sv. II, Zagreb 1941., str. 543.
5. A. UJEVIĆ, Imotska Krajina, Split, 1953., str. 39.

da bi vidljiv u visini od tridesetak centimetara. Zapadno od njega stajale velika gomila koju je trebalo odstraniti, što je nakon čišćenja ishodilo značajnim nalaskom. Pod gomilom je nađena dobro očuvana baptismalna piscina – krsni zdenac, u obliku križa jednakih krakova. Daljnjim otkopavanjem bočnih zidova od apside prema zapadu otkriveni su u cijelosti perimetralni zidovi građevine koja je predstavljala krstionicu i pripadala sklopu već ranije otkrivene bazilike čiji plan nam je Tonković predočio još davne 1899.

Krstionica je imala oblik izdužena četverokuta što jedan poprečni zid u pravcu sjever – jug dijeli u dva nejednaka prostora. Spojnica među tim dvjema prostorijama omogućena je prolazom koji leži u sjevernome dijelu zida. Po svojoj prilici postojao je još jedan prolaz, ali u južnome dijelu toga istoga zida. Međutim, naknadno je bio zazidan. Nazočnost ove krstionice smještene sa sjevera već poznate crkve, dala je nove mogućnosti znanstvenu pristupu cijelomu problemu dikovačke bazilike.

Uz crkve ranokršćanskoga razdoblja česta su i popratna pojava krstionice.⁶ Rađene su u sklopu crkvene arhitekture pod zajedničkim krovom kao one u Nevezima, Dabravini, Mogorjelu, Klobuku, Mujdžićima i dr,⁷ ili su posebno građene kao adneksni prostori. Takvih primjera osim u bosansko-hercegovačkoj kasnoantičkoj arhitekturi ima i u Salonu⁸ na primjeru dvojne bazilike. Ili, kao ovaj što se susreće na dikovačkom primjeru, gdje je krstionica rađena odvojeno u odnosu na postojeću arhitekturu same crkve, te s njome nema izravni dodir. Od crkve je odvojena dugim uskim hodnikom, širokim manje od dva metra, što stvara utisak dviju zasebnih građevina.

Boljim proučavanjem uočavano da one ipak nisu u potpunosti odvojene, posjeduju jedan organski spoj nastao u prostoru đakonikuma, postavljena između sjeverne crkvene apside i krstioničke apside. Đakonikumski prostor povezan je s krstionicom naknadno otvorenim prolazom, odakle proizlazi da je đakonikum pripadao ranijemu razdoblju gradnje, odnosno da pripada sklopu crkvene arhitekture, dok krstionica pripada malo kasnijemu razdoblju gradnje. U svojoj prvobitnoj namjeni đakonikum je služio kao crkvena riznica, gdje se čuvala euharistija i crkveno posuđe,⁹ te je pristup, osim svećenstvu, bio strogo zabranjen.

6. Đ. BASLER,

7. Đ. BASLER,

8. B. GABRIČEVIĆ,

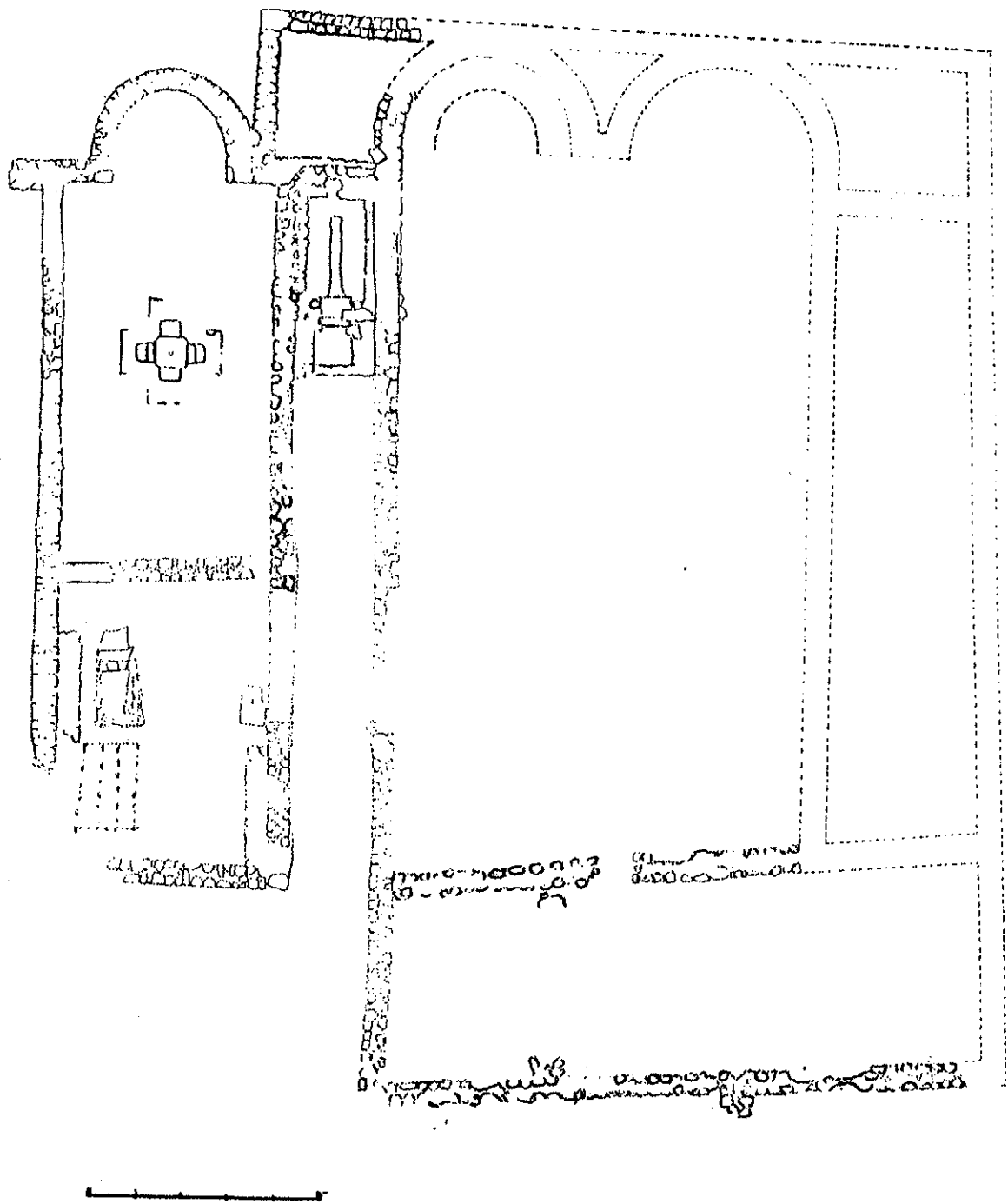
9. I. OSTOJIĆ,

Kulturna historija Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1966.

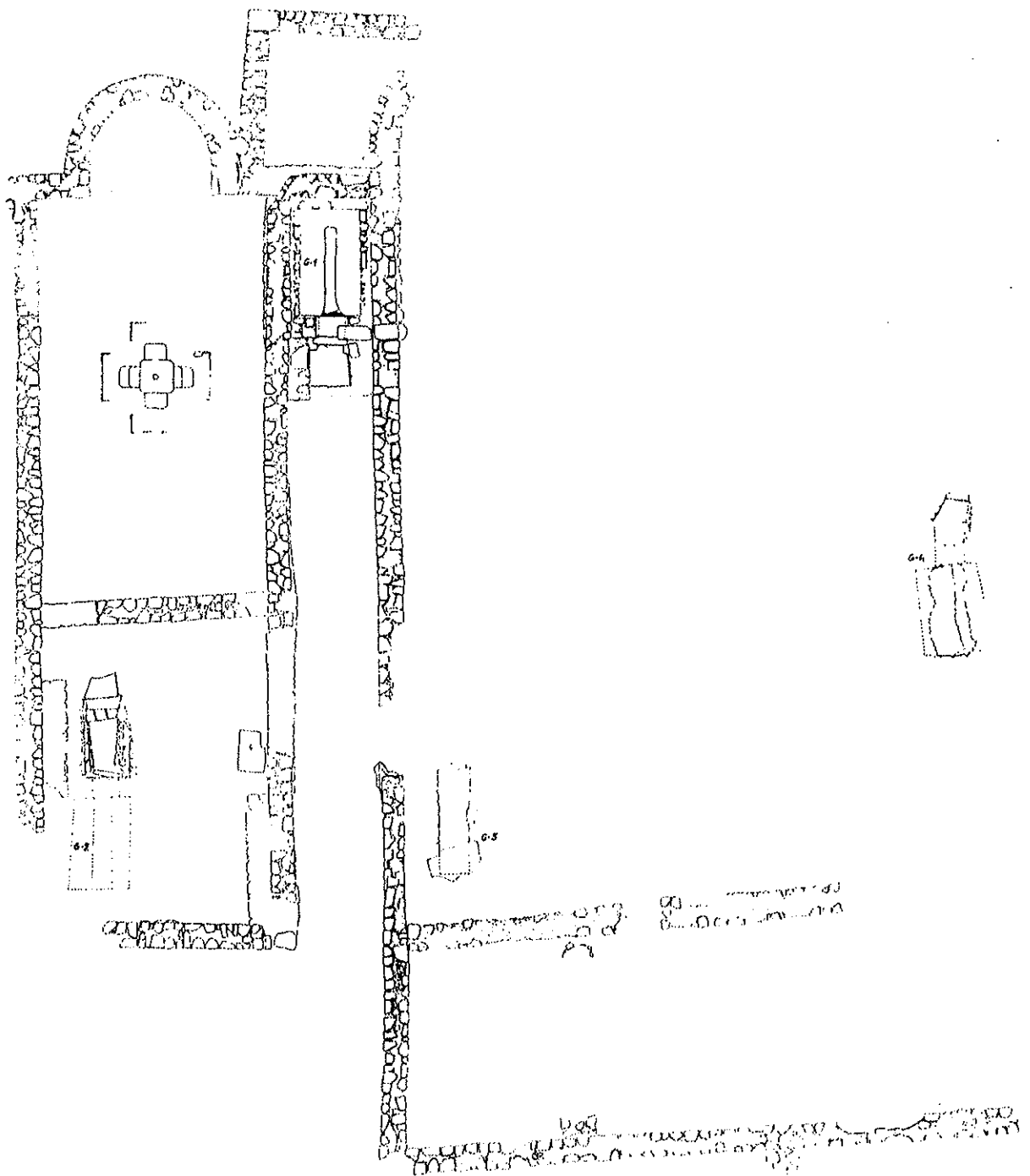
Arhitektura kasnoantičkog doba Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1972., str. 78, 85, 97, 104. i 105.

Studije i članci o religijama i kultovima antičkog svijeta, Split, 1987., str. 307.

Starokršćanska bazilika s krstionicom i rimskim spomenicima u Poveljima, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 1960., br. 12, str. 5-24. Isti, Nastavak istraživanja starokršćanske bazilike u Poveljima, PPUD 13, Split 61., str. 5-44.

Tlocrt krstionice i bazilike na Dikovači (Zmijavci kod Imotskoga) upotpunjen prema nacrtu fra Ivana Tonkovića iz 1899. godine.

Tlocrt krstionice i dio bazilike na Dikovači nakon najnovijih arheoloških istraživanja.

Na suprotnoj crkvenoj strani nalazi se istovjetan prostor namijenjen drugoj važnoj svrsi tj. proteza, a koji je uglavnom uvijek u južnome dijelu kulturnoga zdanja.¹⁰

Različite prilike utjecahu na gradnju krstionica kao važnih sporednih prostorija. Većina njih je dodavana u sklop već postojeće kasnoantičke arhitekture kao druga građevna faza postojećim bazilikama, i to najviše u vrijeme borbe protiv poganstva i u svezi s tim na brojna pokrštavanja koja potječu iz vremena cara Justinijana (527.-565.), kao glavnoga začetnika i pokretača borbe za pojačano pokrštavanje domaćeg stanovništva na tlu provincije Dalmacije,¹¹ iako se prvi počeci pokrštavanja pojedinih naselja mogu naslutiti u ranije, tj. prije vladavine Justinijanove. Ti utjecaji morali su dolaziti iz Salone kao važna biskupskoga središta čija moć u rimskoj pokrajini Dalmaciji nije bila zanemarljiva u predjustinijanovo doba,¹² i sezaše do rubnih granica dotične pokrajine.

Sve je to nametnulo potrebu i nužnost ubrzane gradnje krstionica u crkva-ma seoskih sredina van urbano-episkopalnih središta. Dikovačka bazilika upravo se ubraja među takve. Smještena je između dvaju važnih biskupskih središta pokrajine Dalmacije, između Salone i Narone. Ova činjenica ide u prilog tvrdnji¹³ kako je i niže svećenstvo imalo pravo obavljati obred krštenja a ne samo više kao što je tvrdio E. Dyggve. Dikovačka bazilika podignuta je na udaljenosti od većeg urbanog središta,¹⁴ a nije imala odlike episkopalne crkve, sasvim je razumljivo i prihvatljivo da je čin krštenja, osim možda u iznimnim prilikama, vršilo svećenstvo što tu obitavaše zajedno sa seoskim stanovništvom.

Na sredini prve i veće krstioničke prostorije smjestio se krsni zdenac križna oblika i jednakih krakova križa. Zdenac je u cijelosti uzidan u krstionički pod. Rađen je od grubo tesana kamena obložena finom žbukom od vodootporne tvari. Debljina žbuke iznosi oko 2,5 cm. Piscina je duboka oko 1 metar, a raspon

-
10. J. JELČIĆ, Đakonikon ranokršćanske crkve u Lovrečini na Braču, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 1986-1987., br. 26, str. 38 i 44.
 11. I. FISKOVIĆ, O ranokršćanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti, Arheološki radovi i rasprave, Jazu VIII i X, Zagreb 1982., str. 167.
 12. N. CAMBI, Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali, IX Kongres arheologa Jugoslavije Zadar, 1976, str. 267.
 13. N. CAMBI, I. NIKOLAJEVIĆ, n. dj., str. 268 id. Ranokršćanske krstionice u Jugoslaviji, Zbornik radova Vizantološkog instituta, br. 9, Beograd 1966., str. 251.
 14. E. DYGGVE, History of Salonitan christianity, Oslo 1951. str. 32, 49.
 14. Ad Novas najbliže važno središte i municipij u doba rimske Dalmacije, izgubio je značaj jer se više ne spominje kao političko i administrativno središte. Salonitanski sabor 532. spominje crkvu u mjestu Novae (Runović) koja je tada otrgnuta od metropole Salone i podčinjena novo formiranoj biskupiji Sansertenum (FARLATI, Ilyricum sacrum II/173.)

krakova dužine oko 1,50 m. U krakovima križa sa sjeverne i južne strane smještene su po dvije stepenice radi lakšega pristupa u piscinu.¹⁵ Na dnu je položena velika kamena ploča s jednim kružnim otvorom na sredini za otok vode u odvodni kanal koji je ukopan u stijeni pod zdencem. Na krstioničkomu podu vidljivi su tragovi tlocrta križa što usporedno prati krakove zdenačkoga križa i to na udaljenosti od 38 cm, sjeverni i južni krak, te istočni i zapadni krak na udaljenosti od 30 cm. Ovo svakako govori o postojanju podanka (praga) ciborija. Zbog nedostatka osnova za rekonstrukciju stvarna izgleda arhitekture toga zdenca u prostoru date krstionice o tome se može samo nagađati. Teško da bi se mogla povući usporedba s kojom od bosansko-hercegovačkih crkva gdje su slični krsni zdenci, jer nema podataka o izgledu i cjelovite slike nadgradnje krsnoga zdenca u onome dijelu što se nalazi u krstioničkome prostoru iznad poda.¹⁶

Od ranokršćanskih crkva u obalnome pojasu možda bi krsni zdenac iz Lovrečine i Povalja na otoku Braču mogao poslužiti kao tumačenje i usporedba dikovačkom primjeru.¹⁷

Moramo svakako imati pri tome u vidu arhitektonsku raznolikost crkva ranokršćanskoga razdoblja koja svaka za sebe predstavlja svojevrstan unikum s obzirom na tlocrt, kao i veliku slobodu graditelja da na licu mjesta rješava sve arhitektonske probleme na način kako zahtijevaju trenutne prilike. To pravilo ne možemo previditi i u gradnji krstionica. Krstionica je u prvome redu morala zadovoljiti liturgijske potrebe, čemu je i bila namijenjena, ali njezin izgled uvjetuje i graditeljev ukus kao i izbor rješenja koja nude utjecaji sa strane. To je razlog što su ove ruralne crkve, a najčešće njihove sporedne prostorije pa tako i krstionice, toliko raznolike u svojem tlocrtu a i crkvenoj dekoraciji. Isto tako i u izgledu krsnih zdenaca, a sve to u želji da se mali crkveni prostor što svrsishodnije iskoristi. Raznolikost prostornih rješenja ovih sakralnih zdanja govori i o većoj stvarateljskoj želji njezinih graditelja. Druga krstionička prostorija bijaše neka vrsta proauliona iz koje se ulazilo u glavnu prostoriju – krstionicu.¹⁸ U ovome prostoru su se zadržavali katekumeni gdje su primali vjersku poduku i egzorcizme prije pristupanja konačnu činu krštenja.¹⁹ Očito je da ova prostorija ne daje moguć-

15. B. GABRIČEVIĆ, Piscine battismale crucif, scoperte. . . Ahten das VII. internationalen Kongresses Christliche Arehaolo gie, Trier 1965, 539-541.
16. K. ATZE, Die Kirchliche Kunst in Wort und Bild 565 – Regensburg str. 6.
- Č. TRUHELKA, Starokršćanska arheologija, Zagreb 1931., str. 124.
17. D. DOMANČIĆ, Krsni zdenci ranokršćanske crkve u Lovrečini na Braču, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 1983, 41-48.
18. L. KATIĆ, Davni glasovi iz solinskih ruševina, Split 1976, str. 23-25.
19. D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, O solinskom baptisterijalnom kompleksu, Zbornik Narodnog muzeja VII-VIII, Beograd 1975., str. 258.

nosti sigurnijega razgraničenja s obzirom na svoju namjenu jer je služila kao prijemna prostorija, kao prostor za poduku, u pokojim slučajevima i kao prostorija za odlaganje odjeće.

U katekumeneju nalaze se još ostaci kamenih klupa postavljenih uza sjeverni zid i južni zid krstionice. Najvjerojatnije da je južna klupa počivala na temeljima jednoga starijega zida što prvobitno pripadaše sjevernomu crkvenomu zidu i pružao se u pravcu istok-zapad spajajući se s vanjskim zidom đakonikuma. Ostaci paljevine i gareži na koje se nailazilo u prostoru između crkve i krstionice govore o požaru gdje je najvjerojatnije stradao raniji crkveni zid.

U kasnijemu vremenu, pretpostavljamo, došlo je do gradnje krstionice tako da je njezin južni zid tom prilikom pomaknut bliže k crkvi u odnosu na onaj raniji zid crkve što je propao u požaru. Ostaci toga starijega zida ostali su vidljivi još samo u katekumeneju, i to sada u ulozu klupa. Tom prilikom je nastao i jedan međuprostor između crkve i krstionice u obliku uska i duga „hodnika”, koji u prvi mah izaziva zabunu jer mu se ne može odrediti svrha.

Pod katekumeneja, kao i pod cijele krstionice čini tarac ili estrih, smjesa vapna i pijeska s primjesom mljevene opeke, što skupa čini čvrstu žbuku karakterističnu kao podnu oblogu za siromašnije ruralne crkve, dok su crkve većih gradskih sredina imale pod od kamenih ploča ili mozaika (Salona, Narona). Kada se govori općenito o krstionicama s obzirom na njihov smještaj u odnosu na kultno središte – crkvu, mogu se podijeliti u dvije osnovne skupine:

Na samostalne i na krstionice sagrađene u sklopu crkvene arhitekture. Ovu osnovnu podjelu ranokršćanskih krstionica na jugoslavenskome tlu izložio je A. Grabar a prihvatila i potvrdila I. Nikolajević.²⁰ S obzirom na veliku različitost smještaja tih krstionica i njihova odnosa spram crkve uočljivo je da je takva podjela i suviše jednostavna. Potpuniju i sveobuhvatniju podjelu dala je P. Chevallier,²¹ na osnovi proučavanja četrdesetak već istraženih i poznatih krstionica u Dalmaciji. Prema položaju i razmještaju dijeli ih u četiri skupine i tri tipološke cjeline. Tako, slijedeći njezino razvrstavanje, dikovačka krstionica pripadala bi prvoj i najbrojnijoj skupini krstionica postavljenih sa sjeverne strane kultne građevine koje su posredno ili neposredno vezane za nju. Ili, tipološki dikovačka bazilika pripadala bi tipu krstionice pravokutna tlocrta s apsidom na istočnoj strani dvorane. Poznato je da su apside krstionica bile u svezi s obredom, danas je, međutim, teško odrediti točnije njihovu ulogu u obredu krštenja, ali je sigurno da

20. I. NIKOLAJEVIĆ,
21. P. CHEVALLIER,

N. dj., str. 251.
Lea baptisteres paleochrétiens de la province romaine de Dalmatie, Diadora, sv. 10 Zadar 1988, str. 115-163.

je bila od značaja. Kao dokaz ovomu imamo primjera u kojima je naknadno, u kasnijemu razdoblju dograđivana apsida na baptisterijalni prostor (Srima, Osor).²²

Ako je apsida posjedovala ulogu samo jednoga od sporednih prostora u baptisteriju, onda se njihova naknadna dogradnja nameće kao suvišna. Naprotiv, ako ustvrdimo već poznato da je većina krstionica imala apsidu na istočnom kraju prostorije, onda kasnija dogradnja apsida u spomenutim primjerima samo potvrđuje važnost apsidalnoga prostora u okviru cjelokupna tijeka krštenja. Zato je teško zamisliti dograđivanje apsida samo radi smještaja i pohranjivanja potrebne liturgijske opreme ili tome sl. Nadalje, njezino uočljivo i istaknuto mjesto u dvorani upućuje na važnost njezine uloge u događanjima vezanim za taj prostor. Zato nije pogrešno vezati uz ovaj apsidalni prostor završni obred krštenja, tj. krizmu. Upravo ova dikovačka apsida ima savršen potkovičast oblik, odnosno dosta je duboka za smještaj katedre i uopće da zadovolji potrebe jednoga konsignatorikuma ili krizmaonice. Konsignatorikum može biti zasebna prostorija, obično zapadno od krstionice, (npr. episkopalna crkva u Saloni), ali može biti i u baptizmalnoj prostoriji. U tome slučaju najpogodniji prostor za to je upravo apsida. Ako konsignatorikum bijaše u zapadnoj i zasebnoj prostoriji, onda je posjedovao apsidu ili prostor sličan apsidi u koji se postavljala biskupska katedra.²³

U apsidi dikovačke krstionice nisu nađeni ostaci katedre, ali to ne isključuje takvu njezinu namjenu. Ovako svrhovito raspoređen prostor dikovačke krstionice ne remeti svakodnevno kretanje i pravilnu upotrebu ovoga prostora od strane neofita. Neofiti, ili još nekrštene pristaše nove vjere, okupljaju se najprije u prostoru za pripremu ili katekumeneju. Odatle kroz južna vrata ulaze u krstionicu i njome prolaze ne zadržavajući se, do male prostorije smještene desno od apsida. U ovoj prostoriji nazvanoj još i vestijarij tj. svlačionica, odlagahu odjeću i prosljeđivahu do krsnoga zdenca. S njegove sjeverne strane spuštali se u basen s vodom, i nakon obavljanja krštenja imerzijom-potpuno uranjanje, izlazili na suprotnu stranu te se odatle vraćali do vestijarija po odjeću. Nakon ponovnog odijevanja dolazili su do apsida, odnosno do krizmaonice. Sam krizmeni čin vršio se je mazanjem krizmanikova čela i osjetila posvećenim uljem. Ovime je završavao potpuni obred krštenja, a novi vjernici vraćahu se u katekumeneju, i to sada kroza sjeverni prolaz, odatle pak zajedno u svečanoj povorci ulazahu po prvi put u crkvu da s ostalim vjernicima prisustvuju euharistiji.

22. Z. GUNJAČA,

B. FUČIĆ,

23. D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ,

Kompleks starokršćanske arhitekture na Srimi kod Šibenika, Arheološki vestnik XXIX, Ljubljana 1978., str. 628-629. Stara katedrala sv. Marije u Osoru, Teološki radovi 12. Zagreb, 1981., str. 257.

N. dj, str. 257.

U podu katekumeneja sa sjeverne strane otkrivena je grobnica na svod, koja ranije nije bila otvarana jer su ulazne ploče bile slijepljene čvrstom žbukom. Zanimljivo je, da je pod pločom što je pokrivala pristupni grobni jarak, nađen kao podupirač jedan stupić s kapitelom napravljen od muljike (lapora). Vjerojatno da je taj stupić pripadao unutrašnjemu crkvenom ukrasu i na ovo mjesto dospio nakon propadanja crkvenog namještaja ili možda njegove zamjene, a crkva je još bila u upotrebi. Unutrašnjost grobnice je ožbukana, ali osim kostiju nikakvih drugih priloga nije bilo. Nazočnost grobnice u sklopu ove arhitekture nije neobična, susreće se i u krstionicama bazilike u Povljima, Lovrečini, Otoku kod Sinja i dr., što ujedno daje potvrdu sepulkralno-memorijalnog karaktera ove građevine. Pojava grobnica u krstionicama i drugim sporednim prostorijama ranokršćanskih bazilika 5. i 6. st. pa i u narteksima pa čak i pred samim ulazom (kao što je nedavno otkriveno u Marusincu) govori o štovanju uspomenskoga (memorijalnoga) kulta. Potreba za štovanjem ovoga kulta izaziva gradnju posebnih crkava za cemetarijalnu liturgiju.²⁴ Međutim, ima dosta primjera gdje se u jednoj crkvi sjedinjuju cemetarijalne i kongregacijske potrebe. Takav je primjer i dikovačka bazilika koja u jednome prostoru sjedinjava obje potrebe.

U sjevernoj crkvenoj apsidi pronašao je fra Ivan Tonković subselija, sjedala za svećenstvo, koja su se nalazila uza zid apsida. U podu apsida spominje ostatke konfesije ili sepulhroma, gdje su se polagale relikvije domaćih mučenika. U drugoj južnoj i donekle većoj apsidi našao je ostatke menze sa četiri stupa što vjerojatno pridržavahu kameni baldahin nad oltarom. Nema sumnje da se u prvoj apsidi obavljao uspomenski (memorijalni) kult, u drugoj saborski (kongregacijski).

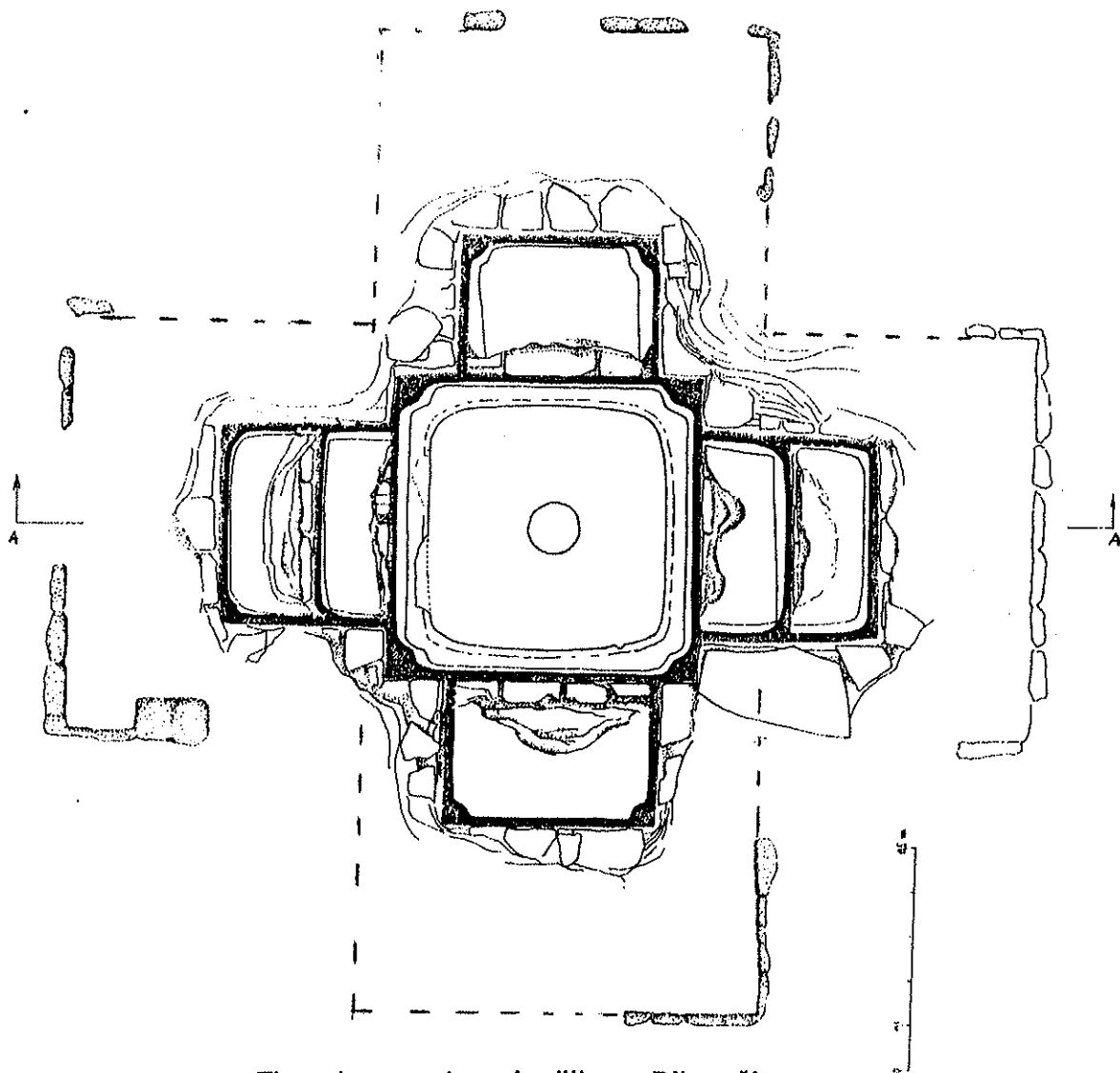
S obzirom na svoju dvoapsidalnost dikovačka bazilika spada u jedinstven primjer ranokršćanske arhitekture. Obje apsida su upisane u perimetralni istočni crkveni zid te se tipološki (prema Cambijevoj sistematizaciji tipova ranokršćanskih crkava) može svrstati u longitudinalne bazilike upisanih apsida.

Ovo dikovačko bazilikalno područje pobuđuje ne malo zanimanje svojom osebnom kamenom dekoracijom, kojoj bi svakako trebalo posvetiti posebnu pozornost jednom drugom prilikom, opširnije.

Prikaz sv. Danijela kao oranta između lavova na oltarnoj kamenoj pregradi dikovačke bazilike nije česti slučaj. Posebnu zanimljivost čini njegova odjeća, čije bi potanje proučavanje moglo dati uvida u način odijevanja i modna strujanja i utjecaje pod kojim je ona nastala. Linearno tretirana kamena skulptura plošno

24. L. KATIĆ,

Tragovi ranokršćanske bazilike u Cisti, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LIII, Split 1950.-1951.

Tlocrt krsnog zdenca bazilike na Dikovači.

rađenih reljefa, veoma rustična, odrazom je umijeća domaćega starosjediteljskoga poluromaniziranog ilirskog stanovništva.²⁵

Sve ovo čini dikovačku baziliku iznimnom i za znanost važnom te je nužno posvetiti joj jedan opširniji prikaz na drugome mjestu i prostoru. Na primjeru ove bazilike može se govoriti o posebnu obliku umjetnosti koji izrasta na osnovama domaćeg narodnog umijeća i na nekim drugim estetskim pogledima koji u naše krajeve dopijevaju sa strane (to je vrijeme barbarskih seoba, vladavina istočnih Gota), ali koji upravo ovdje dostižu svoju osobitost izraza, u arhitekturi, načinu gradnje, kamenom namještaju i dekoraciji unutrašnjosti crkava, u čemu u prvome redu moramo tražiti autohtone osnove narodne umjetnosti domaćega stanovništva ovoga podneblja.

25. Z. VINSKI,

Rani srednji vijek u Jugoslaviji od 400. do 800. godine, Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. serija – sv. V str. 47-51.